

Finansdepartementet
103 33 STOCKHOLM

fi.remissvar@regeringskansliet.se

Remissvar om förslag till EU-förordning om leksakers säkerhet

Sammanfattning

Kemikalieinspektionen ställer sig generellt positiv till att regelverket för leksakers säkerhet revideras och uppdateras, framför allt för att förhindra att barn utsätts för risk att exponeras för farliga kemikalier.

Kemikalieinspektionen anser att det är viktigt att reglerna om kemikalier utformas i linje med EU:s kemikaliestrategi för hållbarhet¹ (hädanefter EU:s kemikaliestrategi). Kemikalieinspektionen välkomnar förslaget övergripande målsättning att förbättra konsumentskyddet på produktsäkerhetsområdet när det gäller leksaker och därigenom bidra till en väl fungerande inre marknad. Det är särskilt viktigt att de problem som identifierats i översynen åtgärdas, det vill säga hanteringen av risker från särskilt farliga kemikalier i leksaker samt bristen i efterlevnad av kraven. Kemikalieinspektionen anser att ambitionen bör vara att så långt möjligt minska förekomsten av särskilt farliga kemikalier i leksaker.

Kemikalieinspektionen tillstyrker följande delar av förslaget

- Kemikalieinspektionen tillstyrker att direktivet görs om till en förordning. Det säkerställer harmonisering av lagstiftningen mellan medlemsländerna.
- Kemikalieinspektionen tillstyrker förslaget att det nuvarande generella förbudet mot innehåll av cancerogena, mutagena eller

¹ Meddelande från kommissionen till europaparlamentet, rådet, europeiska ekonomiska och sociala kommittén samt regionkommittén, Kemikaliestrategi för hållbarhet, COM(2020) 667 final.

reproduktionstoxiska ämnen (CMR-ämnena) i leksaker utökas till att omfatta fler faroklasser för hormonstörande, luftvägssensibiliserande och specifik organtoxicitet. Kemikalieinspektionen anser att förbudet i förslaget bör utvidgas till att omfatta ytterligare faroklasser såsom hudsensibiliserande, samt PBT (bioackumulerande och toxiska), vPvB (mycket långlivade och är mycket bioackumulerande), PMT (långlivade, mobila och toxiska) och vPvM (mycket långlivade och mycket mobila). Kemikalieinspektionen ser också behov av att i framtiden även kunna inkludera nya faroklassificeringar enligt förordning (EG) nr 1272/2008 om klassificering, märkning och förpackning av ämnen och blandningar² (hädanefter CLP-förordningen) i förbudet, såsom neurotoxiska och immunotoxiska ämnen.

- Kemikalieinspektionen tillstyrker att de generella förbuden gäller för leksaker ämnade för alla åldrar och inte endast för barn under 3 år eller för leksaker som är ämnade att ha i munnen.
- Kemikalieinspektionen tillstyrker att kombinationseffekter av kemikalier tas upp i förslaget men anser att bestämmelserna behöver förtydligas och vill betona att kombinationseffekter bör beaktas med avseende på andra källor än den enskilda leksaken samt att en lämplig reduktionsfaktor bör användas för att minska riskerna från kombinerad exponering.
- Kemikalieinspektionen tillstyrker kravet på att tillverkaren ska ta fram ett produktpass för sin leksak och anser att den digitala tillgången till information om leksaker delvis kommer underlätta marknadskontrollen. Kemikalieinspektionen ser dock flera brister i förslagets regler för produktpass.
- Kemikalieinspektionen tillstyrker att leksaker kontrolleras av tullen och på så sätt förhindras från att släpps ut på marknaden om de inte uppfyller tillämpliga krav. Ett sådant system är särskilt viktigt för att komma åt problemet med leksaker som köps via e-handel direkt från tredje land, ofta av konsumenter själva, och som inte uppfyller säkerhetskraven. Vi ser dock att detta kan komma att bli resurskrävande för Tullverket och marknadskontrollmyndigheterna.

² Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1272/2008 av den 16 december 2008 om klassificering, märkning och förpackning av ämnen och blandningar, ändring och upphävande av direktiven 67/548/EEG och 1999/45/EG samt ändring av förordning (EG) nr 1907/2006.

- Kemikalieinspektionen tillstyrker att gränsvärdet för nitrosaminer och nitroserbara ämnen sänks. Vi anser dock att de, liksom andra begränsningar, bör gälla för leksaker för alla åldrar och inte bara för sådana ämnade för barn 0–36 månader samt för dem som är avsedda att stoppas i munnen.
- Kemikalieinspektionen tillstyrker att kravet på att medlemsstaterna ska rapportera tillämpningen av förordningen vart femte år tas bort i den nya förordningen då rapporteringskraven är administrativt betungande.

Kemikalieinspektionen avstyrker följande delar av förslaget

- Kemikalieinspektionen avstyrker förslaget att det ska vara möjligt att beviljas undantag från förbudet mot ämnen och blandningar om det är visat att användningen är säker, det saknas alternativ samt att användningen inte är förbjuden enligt förordning (EG) nr 1907/2006 om registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier och inrättande av en europeisk kemikaliemyndighet³ (hädanefter Reach-förordningen). Myndigheten anser att möjligheten till undantag från förbudet endast bör vara möjligt i exceptionella och väl avgränsade fall.
- Kemikalieinspektionen avstyrker förslaget att de användningsområden som listas i punkt 7(a-c) i del III, bilaga II till förordningen ska falla utanför tillämpningsområdet för det generella förbudet. Myndigheten anser att möjligheten till undantag från förbudet endast bör vara möjligt i exceptionella och väl avgränsade fall.

Övriga synpunkter

- Kemikalieinspektionen anser att det kan bli svårt att kontrollera efterlevnaden av förbudet mot vissa ämnen och blandningar i avsaknad av gränsvärden att testa förekomsten mot. I praktiken bli det då detektionsgränsen som i stället styr bedömningen, vilken varierar mellan de olika testmetoder som används. Myndigheten anser därför att det bör införas gränsvärden i syfte att skapa harmoniserade villkor för analyser. Detta skulle öka möjligheterna för att kontrollera efterlevnaden av kraven och upprätthålla förbudet.

³ Europaparlamentets och rådets förordning (EG) nr 1907/2006 av den 18 december 2006 om registrering, utvärdering, godkännande och begränsning av kemikalier (Reach), inrättande av en europeisk kemikaliemyndighet, ändring av direktiv 1999/45/EG och upphävande av rådets förordning (EEG) nr 793/93 och kommissionens förordning (EG) nr 1488/94 samt rådets direktiv 76/769/EEG och kommissionens direktiv 91/155/EEG, 93/67/EEG, 93/105/EG och 2000/21/EG.

Myndigheten anser att ett sådant gränsvärde bör vara så lågt som möjligt för att säkerställa att syftet med förbudet upprätthålls.

- Kemikalieinspektionen anser att det är en brist att användning av biocider i leksaker inte ingår i förslaget. Barn exponeras idag för leksaker som har behandlats med eller innehåller biocider, såsom konserveringsmedel eller antimikrobiella ämnen. Det är därför angeläget att riskerna med biocider i leksaker regleras i leksaksförordningen.
- För att förslaget ska resultera i en effektiv styrning så krävs en god efterlevnad och en marknad med lika konkurrensvillkor. Vi har idag en växande e-handel och ökad import till EU. Förslaget medför krav på utökade gränskontroller och tillsynsinsatser. Detta kommer kräva utökade resurser för berörda myndigheter. Ges inte utökade resurser riskerar förslaget att missgynna tillverkare inom EU.
- En fortsatt utveckling och framtagande av nya vägledningar, nya testmetoder och standarder är en förutsättning för att myndigheter vid marknadskontroll och företag i sin verksamhet på bästa sätt ska kunna förstå hur och vad som ska kontrolleras och hur kraven ska kunna uppfyllas.

Synpunkter

Övergripande synpunkter

Kemikalieinspektionen välkomnar förslaget till en reviderad lagstiftning för leksakers säkerhet. Översynen är ett viktigt steg för att öka skyddet för barn samt stärka kontrollen av leksaker inom EU. Myndigheten anser att förslaget bör skärpas avsevärt när det kommer till de risker som kemikalier i leksaker utgör, särskilt när det gäller de mest farliga ämnena och blandningarna.

Kemikalieinspektionen tillstyrker att direktivet görs om till en förordning. Det säkerställer harmonisering av lagstiftningen mellan medlemsländerna vilket förväntas öka skyddet för människors hälsa och miljön och skapa bättre förutsättningar och lika villkor för företag inom unionen. Vidare innebär det att införlivande av reglerna i nationell lagstiftning inte längre behövs.

Kemikalieinspektionen anser att förslaget till en ny leksaksförordning utgör ett viktigt steg i genomförandet av EU:s kemikaliestrategi och målet att de mest farliga ämnena inte ska förekomma i konsumentprodukter.

Myndigheten tillstyrker därför förslaget att det nuvarande generella förbudet mot innehåll av CMR-ämnen i leksaker utökas till att omfatta fler faroklasser såsom de för hormonstörande, luftvägssensibiliserande och specifik organtoxicitet. Kemikalieinspektionen anser dock att det generella förbudet i förslaget bör utvidgas till att omfatta ytterligare faroklasser så som hudsensibiliserande ämnen samt PBT, vPvB, PMT och vPvM. Kemikalieinspektionen ser även behov av att i framtiden kunna inkludera nya faroklassificeringar enligt CLP-förordningen i förbudet, såsom neurotoxiska och immunotoxiska ämnen och blandningar.

Den del av EU-kommissionens förslag som rör en utvidgad tillämpning av den så kallade generiska metoden för riskhantering ("generic approach to risk management", GRA) av de mest farliga ämnena⁴ följer den generella inriktningen i EU:s kemikaliestrategi. Kemikalieinspektionen stödjer detta angreppssätt till hantering av kemikalierisker i leksaksförordningen eftersom det påskyndar hanteringen och leder till att fler kategorier av särskilt farliga ämnen begränsas och därmed ökar skyddet för barn. Vidare bidrar det till att exponeringen för dessa ämnen och blandningar minskar i tillverknings-, återanvändnings- och avfallsleden, vilket stärker livscykelperspektivet på kemikalier. Vi anser dock att förslaget öppnar för allt för breda och långtgående undantag från den generella riskhanteringen av de farligaste ämneskategorierna, vilket avviker från intentionen i kemikaliestrategin. Undantag från förbudet bör endast vara möjligt i exceptionella fall. De undantag som beviljas bör vidare vara tydligt motiverade, väl avgränsade och tidsbegränsade. De breda undantagen som föreslås i förordningen skulle motverka målet att de farligaste ämnena och blandningar inte ska förekomma i leksaker överhuvudtaget.

Utgångspunkten i EU:s kemikaliestrategi är att användning av de mest farliga ämnena endast ska tillåtas för så kallad oundgänglig användning (essential uses). I strategin beskrivs oundgänglig användning som något som är nödvändigt för hälsa, säkerhet eller kritisk för samhällets funktion, och där det inte finns några acceptabla alternativ utifrån ett miljö- och hälsoperspektiv. Även om leksaker i sig är viktiga för barns utveckling anser myndigheten inte att användning av de mest farliga ämnena i leksaker kan

⁴ I den engelska versionen av EU:s kemikaliestrategi används begreppet "the most harmful substances", vilket betecknar ett antal ämneskategorier med ur miljö- och hälsosynpunkt allvarliga inneboende egenskaper. I detta remissvar översätts detta begrepp till "de mest farliga ämnena". De ingående farokategorierna överensstämmer till stor del med dem som betecknas som *särskilt farliga ämnen* i det svenska miljö kvalitetsmålet *Giftfri miljö*.

anses vara nödvändiga för hälsa, säkerhet eller kritisk för samhällets funktion. Kemikalieinspektionen anser därför att begreppet oundgänglig användning av kemikalier inte är tillämpligt för leksaker. Mot denna bakgrund ifrågasätter myndigheten EU-kommissionens förslag att undantag för användning av de mest farliga ämnena och blandningarna i leksaker ska kunna beviljas på andra grunder, och anser att detta inte är i linje med EU:s kemikaliestrategi. Baserat på detta anser inte myndigheten att undantag för oundgängliga användningar i leksaker är ett möjligt alternativ till den typ av undantag som finns i EU-kommissionens förslag.

Genomförandet av en bred GRA kommer att innebära utmaningar när det gäller behov av att testa eller på annat sätt verifiera att en leksak/produkt är fri från sådana ämnen som omfattas av förbudet. Kemikalieinspektionen ser att det finns flera svårigheter med att kontrollera efterlevnaden av dessa förbud.

När det kommer till ämnen och blandningar som tillåts användning i leksaker är Kemikalieinspektionen positiva till att sätta gränsvärden för att minska exponeringen för barn. Myndigheten anser att om ett lägre gränsvärde för samma ämne har satts inom ramen för av en annan lagstiftning så bör det gränsvärdet gälla även för förekomst i leksaker för att säkerställa skyddet för barn.

Kemikalieinspektionen är positiva till införandet av produktpass för leksaker och anser att den digitala tillgången till information om leksaker delvis kommer underlätta marknadskontrollen. Kemikalieinspektionen ser dock flera brister i förslagets regler för produktpass. En sådan är att det finns risk för att den automatiserade kontrollen av produktpass i tullen kommer leda till stor belastning på tull- och marknadskontrollmyndigheter samt att resurserna för mer riskbaserade kontroller kommer att minska.

Begränsningar av ämnen – Generella förbud och specifika undantag

Utökat förbud mot vissa ämnen, punkt 4 i del III, bilaga II till förordningen
Kemikalieinspektionen tillstyrker förslaget att det nuvarande generella förbudet mot innehåll av CMR-ämnen utökas till att även gälla ämnen som är hormonstörande, luftvägssensibiliserande eller har specifik organototoxicitet. Det förväntas öka skyddet för barn genom att exponeringen för ämnen och blandningar med sådana egenskaper från leksaker minskar.

Kemikalieinspektionen anser att det generella förbudet bör utvidgas till att även gälla för hudsensibiliserande ämnen, eftersom exponering av dessa

ämnen kan vara en källa till allergi. En stor del av ämnen som är klassificerade som hudsensibiliserande ämnen tillhör gruppen biocider, vilka bör regleras i leksaker för barns säkerhet. Speciellt fokus bör därför tillägnas hudsensibiliserande ämnen i kategori 1A, eftersom förekomsten av dessa enligt indikatorerna för Giftfri miljö⁵ är kraftigt ökande. Användningen av allergiframkallande kemiska ämnen och antalet konsumenttillgängliga produkter märkta som allergiframkallande behöver därför minskas för att utvecklingen ska röra sig i den riktning som målet anger.

Kemikalieinspektionen anser också, i linje med EU:s kemikaliestrategi, att ämnen med de farligaste egenskaperna för miljön (långlivade och bioackumulerande) inte bör tillåtas i leksaker. Exempel på denna typ av ämnen är per- och polyfluorerade alkylsubstanser (PFAS). Användningen av dessa ämnen och blandningar i leksaker bidrar till den generella exponeringen via den yttre miljön, till exempel genom dricksvatten och livsmedel och dessutom har bevisen stärkts för att exponering för sådana ämnen även sker direkt från varor och material i inomhusmiljön. Ämnen som bioackumuleras eller biomagnifieras i miljön kan ha samma effekt på människor som på andra organismer. Det finns tillräckligt med information för att kunna fastställa att en del av dessa ämnen har skadliga effekter på människors hälsa och det finns skäl att betrakta fler som hälsoskadliga, även om mer kunskap behövs. Därför anser Kemikalieinspektionen att även faroklasserna för PBT, vPvB, PMT och vPvM bör ingå i det generella förbudet. Kemikalieinspektionen ser även behov av att i framtiden kunna inkludera nya faroklassificeringar enligt CLP-förordningen i förbudet, såsom neurotoxiska och immunotoxiska ämnen och blandningar.

Förbudet mot vissa ämnen i punkt 4 i del III, bilaga II i förslaget anger att *användningen* av ämnen med vissa angivna klassificeringar ska begränsas i leksaker (d.v.s. sådana med klassificeringar som föreslås omfattas av GRA). Kemikalieinspektionen anser att förbudet ska omfatta *förekomsten* av sådana ämnen och blandningar i leksaker eftersom det är närvaron i den slutliga produkten som leder till att barn exponeras. Kemikalieinspektionen anser att det behöver förtydligas vad syftet med förslagets utformning att begränsa *användning* är, eftersom ämnen och blandningar som används i tillverkningen av en leksak inte nödvändigtvis förekommer i den slutliga produkten.

⁵ [Allergiframkallande kemiska produkter - Sveriges miljömål \(sverigesmiljomal.se\)](https://sverigesmiljomal.se)

Utmaningar i marknadskontrollen

Det föreslagna förbudet mot ämnen och blandningar som omfattas av vissa faroklasser kommer innebära att ett stort antal ämnen och blandningar blir förbjudna. Detta kan innebära svårigheter när myndigheter ska kontrollera efterlevnaden av förbudet när det kommer till vilka ämnen och blandningar man ska testa för, eftersom många ämnen och blandningar typiskt sett inte är relevanta för användning inom leksaksindustrin, även om de klassificeras i någon av de listade faroklasserna. En viktig del av kontrollen görs genom kemiska tester som letar efter specifika ämnen och det kommer vara svårt för myndigheter att veta vilka ämnen de ska leta efter.

Ytterligare en svårighet består i att det inte finns några gränsvärden angivna för ämnen och blandningar som omfattas av förbudet. Då blir i praktiken detektionsgränserna för analysmetoden avgörande för att bedöma om ämnet eller blandningen finns i leksaken eller inte. Detektionsgränsen skiljer sig åt mellan olika testmetoder och laboratorier, vilket gör att bedömningen om en leksak uppfyller kravet kommer bero på vilket laboratorium som utför testet. Kemikalieinspektionen anser att det bör införas gränsvärden för förekomst av de ämnen och blandningar som omfattas av förbudet i syfte att skapa harmoniserade villkor för analyser. Detta skulle öka möjligheterna för att kontrollera efterlevnaden av kraven och upprätthålla förbudet. Myndigheten anser att ett sådant gränsvärde bör vara så lågt som möjligt utan att syftet med gränsvärdet motverkas.

Kemikalieinspektionen bedriver marknadskontroll av kemiska risker för leksaker enligt det nuvarande direktivet. I direktivet finns ett förbud mot CMR-ämnen i leksaker. Under de år myndigheten har kontrollerat förbudet har vi sällan upplevt att ekonomiska aktörer tagit hänsyn till begränsningen. Det är även sällsynt att marknadskontrollmyndigheter kontrollerar CMR-ämnen i marknadskontrollen. Detta beror på att det saknas samlad kunskap om vilka CMR-ämnen som kan finnas i leksaker (utöver de som har en specifik reglering, exempelvis ftalater). Att testa leksaker med avseende på en stor mängd CMR-ämnen är mycket kostsamt, både för marknadskontrollmyndigheter och företag.

Kemikalieinspektionen anser därför att det är avgörande för marknadskontrollen av leksaker att vägledning tas fram för att specificera och ge exempel på vilka ämnen och blandningar som är mest relevanta att kontrollera i leksaker. En sådan vägledning bör även kartlägga vilka

testmetoder som finns för dessa ämnen och blandningar. För många ämnen och blandningar som täcks av förbudet saknas det sannolikt testmetoder och utveckling av sådana bör främjas.

Möjlighet för EU-kommissionen att bevilja undantag från förbudet, artikel 46

Kemikalieinspektionen anser att möjligheten att tillåta förekomst av ämnen och blandningar som omfattas av det generella förbudet endast bör tillåtas i exceptionella och avgränsade fall som inte kunnat förutses, som en form av säkerhetsventil. Ett sådant avsteg från förbudet bör självfallet endast tillåtas under förutsättning att förekomsten av ämnet bedömts säker, nödvändig för leksakens funktion och att man saknar andra säkrare alternativ. Trots att det kan gå att hitta säkra användningar av de ämnen och blandningar som omfattas av förbudet så som det föreslagna undantaget kräver anser Kemikalieinspektionen att det generellt saknas skäl för att tillåta användning av de farligaste ämnena och blandningarna i leksaker, eftersom barn utgör en särskilt känslig grupp. Enligt vår uppfattning bör även möjliga kombinationseffekter mellan eventuella undantagna ämnen och blandningar beaktas, eftersom det är uppenbart att barn kan exponeras för dessa samtidigt eller sekventiellt.

Möjlighet att anta gränsvärden, artikel 46.8

EU-kommissionen bemyndigas att anta villkor för förekomsten av ämnen och blandningar i leksaker, så som gränsvärden. När det kommer till de ämnen och blandningar som omfattas av förbud enligt förslaget anser Kemikalieinspektionen att möjligheten att göra avsteg från förbudet endast bör vara möjligt i exceptionella och avgränsade fall, som en form av säkerhetsventil. Mot den bakgrunden avstyrker myndigheten möjligheten för EU-kommissionen att anta denna typ av delegerade akter för ämnen och blandningar som klassificerats i faroklasser som är förbjudna.

När det kommer till ämnen och blandningar som inte omfattas av förbudet tillstyrker Kemikalieinspektionen förslaget att EU-kommissionen ska kunna anta gränsvärden för att begränsa förekomsten av dessa i leksaker.

Oavsiktlig förekomst av förbjudna ämnen och blandningar i leksaker, punkt 5 i del III, bilaga II till förordningen

Enligt förslaget är oavsiktlig förekomst av ämnen och blandningar som omfattas av förbudet tillåten förutsatt att förekomsten härstammar från föroreningar, eller tillverkningsprocessen och är tekniskt oundvikligt. Kemikalieinspektionen anser att det finns ett stort behov av att definiera koncentrationsgränser för dessa ämnen och blandningar för att säkerställa att

marknadskontrollen utförs på ett effektivt och harmoniserat sätt. Från ett marknadskontrollsperspektiv skulle det annars kunna uppstå en diskussion varje gång ett ämne som är förbjudet, men ändå förekommer i en leksak, är tillåtet enligt bestämmelsen eller inte. Kemikalieinspektionen anser att detta riskerar att underminera syftet med förbudet.

Användningar utanför tillämpningsområdet för förbudet, punkt 7(a-c) i del III, bilaga II till förordningen

När det kommer till de användningar av ämnen och blandningar som föreslås falla utanför tillämpningsområdet för förbudet anser Kemikalieinspektionen att särskilt farliga kemikalier som utgångspunkt inte bör förekomma i leksaker och att avsteg från detta endast bör göras i avgränsade och enskilda fall som inte kunnat förutses. Vidare anser Kemikalieinspektionen att samma kriterier bör gälla för bedömning av om avsteg från förbudet är motiverat, oavsett ämnets eller blandningens användningsområde. Mot denna bakgrund avstyrker Kemikalieinspektionen förslaget att vissa användningsområden för ämnen och blandningar ska falla utanför förbudets tillämpningsområde.

Ämnen för vilka det finns särskilda villkor, tillägg till bilaga II

I tillägget till bilaga II listas ämnen för vilka särskilda villkor föreskrivs, så som gränsvärden. Bedömningen av dessa ämnen har gjorts under nu gällande direktiv. Syftet med den föreslagna förordningen är att stärka skyddet för barn mot risker med kemikalier. Mot den bakgrunden anser Kemikalieinspektionen att EU-kommissionen bör ges i uppdrag att se över de särskilda villkor som gäller för ämnen listade i tillägget, för att säkerställa att de är motiverade och ändamålsenliga, samt vid behov föreslå ändringar.

Nitrosaminer, punkt 2 i del A, tillägg till bilaga II

Kemikalieinspektionen stödjer att gränsvärdet för nitrosaminer och nitroserbara ämnen har sänkts. Vi anser dock att dessa gränsvärden bör gälla för alla leksaker och inte bara för leksaker ämnade för barn under 3 år eller ämnade för att ha i munnen, eftersom det inte går att kontrollera åldern hos barnet som i praktiken använder leksaken. Den kan exempelvis användas av småsyskon eller finnas tillgänglig för flera årsgrupper på förskolor.

Doftämnen, Punkt 4 i del A samt Punkt 1 del B, tillägg till bilaga II

Kemikalieinspektionen anser att doftämnen som klassificeras som allergena inte bör tillåtas i leksaker, med specifika undantag för till exempel parfym- och experimentkit.

Vidare konstaterar Kemikalieinspektionen att det i förslaget listas doftämnen i punkt 1 del B, tillägg till bilaga II till förordningen som är klassificerade som CMR-ämnen, som till exempel lilial. Doftämnen som faller under det generella förbudet mot CMR-ämnen enligt det nu gällande leksaksdirektivet är inte tillåtna utan uttryckligt undantagna och bör därför tas bort från dessa listor.

Undantag för nickel, del C i tillägg till bilaga II

Ämnen och blandningar som beviljats undantag från det generella förbudet ska listas i del C i tillägget till bilaga II. I förslaget har nickel tagits in på listan. Undantaget för nickel i nuvarande leksaksdirektiv har dock baserats på andra kriterier än de som listas i det nya förslaget till förordning. Kemikalieinspektionen anser därför att ämnet bör utvärderas på nytt och då prövas mot de nya kriterier för undantag som introduceras i förslaget, i syfte att säkerställa en hög skyddsnivå samt lika konkurrensförutsättningar.

Beaktande av kombinationseffekter av kemikalier, skälsatserna 4 och 54, samt Artikel 21.2.b

Kemikalieinspektionen tillstyrker förslagets intention att kombinationseffekter av kemikalier ska beaktas när det kommer till leksaker. Detta uttrycks i skälsats 54 och artikel 21.2.b, där det framgår att eventuella kända kombinationseffekter ska beaktas i samband med en säkerhetsbedömning av leksaker och i det sammanhanget ska även skyldigheter och villkor enligt Reach-förordningen beaktas. Enligt Kemikalieinspektionens uppfattning är denna bestämmelse otydlig, otillräcklig och kommer att vara svår att tillämpa. Bestämmelsen anger endast att kända faror förknippade med kombinationseffekter utan att närmare specificera vilken kunskap detta skulle bygga på. Generellt är det svårt att, som anges i förslaget, basera bedömningen av kombinationseffekter på kända faror eftersom mångfalden av kemikalier liksom möjliga kombinationer av dessa är mycket stor. Erfarenheter av denna typ av allmänt hållna bestämmelser i EU-lagstiftningen, som endast anger att kombinationseffekter ska beaktas utan att närmare ange hur detta ska ske, är att de sällan resulterar i några bedömningar eller riskbegränsande åtgärder i praktiken.⁶ Det är vidare oklart på vilket sätt skyldigheter och villkor fastställda under Reach-förordningen som enligt artikel 21.2.b ska beaktas. Reach-förordningen innehåller för närvarande inga bestämmelser om att beakta kombinationseffekter. EU:s kemikaliestrategi anger att en bedömningsfaktor för kombinationseffekter (MAF) ska införas under Reach-

⁶ European Commission, Progress report on the assessment and management of combined exposures to multiple chemicals (chemical mixtures) and associated risks, SWD(2020) 248

förordningen, eventuellt kan detta ske vid en kommande revidering av denna. Det är samtidigt oklart om förslaget hänvisning till Reach-förordningen syftar till att motsvarande MAF även ska tillämpas vid bedömning av ämnen under leksaksförordningen. En alternativ tolkning är att uppgifter som t.ex. acceptabla exponeringsnivåer eller gränsvärden för enskilda ämnen som fastställts genom tillämpning av en framtida MAF under Reach-förordningen automatiskt ska tillämpas under leksaksförordningen. Det är också oklart hur förslaget föreskrivna hanteringen av kända faror med kemikalieblandningar förhåller sig till hänvisningen bestämmelser i Reach-förordningen.

Skälsats 54 och artikel 21.2.b kan tolkas som att endast kända kombinationseffekter av ämnen som förekommer i den enskilda leksaken ska beaktas. Detta är enligt Kemikalieinspektionen otillräckligt. Skäl till detta är att de kombinationer av kemikalier som barn exponeras för kan ha sitt ursprung i olika leksaker som förekommer tillsammans eller härröra från andra källor i till exempel inomhusmiljön. Vidare nämner skälsats 54 s.k. aggregerad exponering för samma ämne från flera olika källor ("combined exposure from different sources to the same chemical substance"), vilket vi tycker är bra. Motsvarande skrivningar saknas dock i artikel 21.

Utifrån ovan beskrivna oklarheter anser vi att skrivningarna om kombinationseffekter i skälsats 54 och artikel 21.2.b behöver förtydligas samt att en vägledning bör tas fram, vilken närmare anger hur bestämmelserna ska tillämpas och vilken metodik som då ska användas. Kemikalieinspektionen anser att kombinationseffekter bör beaktas genom att antingen tillämpa en bedömningsfaktor (av typen MAF) i leksaksförordningen eller att bedömningarna i denna förordning bygger på de exponeringsnivåer eller gränsvärden som fastställts genom tillämpningen av en MAF under Reach-förordningen. Vilket alternativ som är lämpligt beror bland annat på hur bestämmelserna om kombinationseffekter utformas under Reach-förordningen. Vidare anser vi att en översynsklausul gällande beaktandet av kombinationseffekter bör föras in i leksaksförordningen för att bättre kunna anpassa bestämmelserna till utfallet av Reach-revideringen.

Märkning och Produktpass

Kemikalieinspektionen är positiva till införandet av produktpass för leksaker och anser att den digitala tillgången till information om leksaker delvis kommer underlätta marknadskontrollen. Kemikalieinspektionen ser dock flera brister i förslaget regler för produktpass.

Identifikationsmärkning Artikel 7.5

Artikeln säger att tillverkare ska se till att leksaker märks med "type, batch, serial or model number or other element" som tillåter identifiering.

Kemikalieinspektionen anser att det bör vara krav på att leksaker dels ska märkas med modell- eller artikelnummer (för den typen av leksak), dels med batch- eller serienummer. Batch- eller serienummer ska identifiera vilken tillverkningsserie leksaken kommer ifrån. Ett krav på att leksaker skulle märkas med sådant nummer skulle underlätta för marknads kontroll som lättare kan identifiera om en brist kan härledas till en särskild batch. Det skulle även underlätta för tillverkare när åtgärder behöver vidtas, exempelvis vid återkallelse. Ifall det går att säkerställa att bristen endast rör en batch kan åtgärden avgränsas till just den batchen.

En del tillverkare använder redan idag batchmärkning, men många märker sina leksaker på andra sätt. Utan batchmärkning ser myndigheten svårigheter att avgöra om produkten uppfyllt tillämpliga krav vid tillfället för utsläppande på marknaden.

Undantag från CE-märkning för leksaker som säljs i varuställ Artikel 16 punkt 1, tredje stycket

Enligt bestämmelserna i förslaget ska CE-märket finnas på leksaken, på en etikett på leksaken eller på förpackningen. Om leksaker säljs i varuställ och det inte är tekniskt möjligt att sätta på ett CE-märke enligt bestämmelserna ger artikel 16 möjlighet till ett undantag. CE-märket får i dessa fall sitta på varustället.

Kemikalieinspektionen anser att möjligheten till detta undantag bör tas bort eftersom det finns flera andra typer av märkning som krävs på en leksak där motsvarande undantagsmöjlighet inte förekommer. Det gäller varningar, identifikationsnummer och namn och kontaktuppgifter till tillverkare och importör. Att endast tillåta att CE-märket undantas från märkningsreglerna underlättar inte för tillverkaren eftersom det ändå krävs märkning på leksaken, etikett eller förpackning.

Kemikalieinspektionen har i sin marknads kontroll sett att det är relativt vanligt att leksaker säljs i varuställ och leksakerna saknar helt varningar och annan märkning som ska finnas.

Produktpass, Artikel 17

Bestämmelser om digitala produktpass i förslaget till leksaksförordning har många kopplingar till systemet som håller på att tas fram genom förslag till förordning om ekodesign för hållbara produkter⁷ (hädanefter ekodesignförordningen) som inte har förhandlats färdigt än. Det är möjligt att krav för leksaker antas under den förordningen i framtiden. Det är därför viktigt att säkerställa att produktpass under ekodesignförordningen respektive leksaksförordningen är i linje med varandra från en rättslig och teknisk ståndpunkt för att undvika onödiga utmaningar för företag eller marknadskontrollmyndigheter.

Produktpass ska vara uppdaterade Artikel 17.d

Enligt denna artikel ska produktpass vara uppdaterade, utan närmare krav i sak. Kemikalieinspektionen anser att det bör specificeras vad som ska vara uppdaterat i ett produktpass och på vilket sätt.

Konsumenters tillgång till produktpass Artikel 17, punkt 2f-g

Enligt dessa punkter ska informationen i produktpass vara tillgängligt för bland annat konsumenter under tio år från det att en leksak har släppts ut på marknaden. Kemikalieinspektionen bedömer att databäraren till produktpasset i många fall endast kommer sitta på förpackningen eller informationsblad till leksaker, eftersom det kommer vara svårt att få plats med den på själva leksaken. Det finns då en stor risk att förpackningen eller informationsbladet kommer att slängas, och konsumenten inte längre har tillgång till produktpasset. Det är i dagsläget oklart om konsumenter kommer att ha tillgång till all information i registret där produktpass ska registreras och på så sätt kan ta del av produktpasset även utan tillgång till databäraren. Kemikalieinspektionen anser att det behöver säkerställas att konsumenter har tillgång till informationen i produktpasset även utan förpackningen eller informationsbladet.

Databärare till produktpass Artikel 17.5

Databärare ska enligt bestämmelsen vara väl synlig före köp, även vid distanshandel. Kemikalieinspektionen anser att det ska förtydligas att det är innehållet i produktpasset som ska vara tillgängligt före köpet, eftersom det är den informationen som är viktig i till exempel valet av produkt. Kemikalieinspektionen anser även att det ska förtydligas att innehållet i produktpasset ska vara tillgängligt i direkt anslutning till saluföringen för att säkerställa att konsumenten enkelt har tillgång till informationen.

⁷ [Proposal for Ecodesign for Sustainable Products Regulation \(europa.eu\)](https://europa.eu)

Ämnen som inger betänkligheter (substances of concern), Artikel 17.8

Enligt förslaget ska ämnen som inger betänkligheter anges i produktpasset, enligt artikel 17.2c tillsammans med punkt k) i del I, bilaga VI till förordningen. Det finns dock ett undantag från bestämmelsen i artikel 17.8, som säger att om informationskrav avseende sådana ämnen antas under den kommande ekodesignförordningen, krävs inte längre information enligt punkt k), del I i bilaga VI. Bakgrunden till bestämmelsen antas vara att krav på information om ämnen som inger betänkligheter inte ska regleras under olika rättsakter, vilket Kemikalieinspektionen instämmer i. Myndigheten anser dock att det vore lämpligare att utforma bestämmelsen på ett annat sätt än som undantag, eftersom en delegerad akt om informationskrav under ekodesignförordningen inte skulle utgöra något undantag i sak.

Annan information i produktpass Artikel 17.9

Denna punkt ger ekonomiska aktörer möjlighet att införa ytterligare information i produktpasset. Punkten refererar till ”information i punkt 6 och 7”, dock reglerar inte dessa punkter information. Kemikalieinspektionen anser att punkten i stället borde referera till punkt 2 och 3.

Specifika och tekniska krav på produktpass Artikel 17.10 d

EU-kommissionen ska enligt bestämmelsen ta fram implementerande akter som reglerar specifika och tekniska krav på produktpass. I punkt 10 d anges att EU-kommissionen ska bestämma vilka aktörer som ska kunna ändra i produktpasset. Kemikalieinspektionen ser både för- och nackdelar med detta. Positiva aspekter är att möjligheten för andra aktörer än tillverkaren att ändra i produktpasset kan säkerställa att informationen är korrekt och relevant, vilket förväntas bidra till att syftet med produktpasset uppfylls. Samtidigt är det viktigt att den som har bäst kunskap om produkten har huvudansvaret, vilket typiskt sett är tillverkaren. Vidare är det viktigt att ändringar i produktpasset kan spåras och att tidigare versioner sparas, särskilt när det kommer till marknadskontroll. Kemikalieinspektionen anser att det måste vara tydligt i vilket syfte olika aktörer ska ges möjlighet att ändra i produktpasset. Det gäller särskilt myndigheters möjligheter och ansvar i förhållande till den information som tillförs, där bevisbördan för att produkten uppfyller kraven i förordningen alltid ska ligga på de ekonomiska aktörerna.

Tillgång till produktpass Artikel 18.3

Enligt denna bestämmelse ska konsumenter eller andra slutanvändare, ekonomiska aktörer och andra relevanta aktörer ha tillgång till produktpasset utan kostnad. Kemikalieinspektionen anser att det endast bör stå ”alla relevanta aktörer” eftersom informationen ska vara öppen.

Tullens kontroll av produktpass Artikel 20

Kemikalieinspektionen är positiv till att leksaker kontrolleras vid EU:s gräns och att leksaker som inte uppfyller kraven förhindras från att släppas ut på marknaden. Ett sådant system är särskilt viktigt för att komma åt problemet med att leksaker som köps via e-handel direkt från tredje land, ofta av konsumenter själva, inte uppfyller säkerhetskraven. Systemet bygger på att leksaker deklarerar under de tullkoder som anges i förordningen. Det är viktigt att tullmyndigheterna ges resurser att kontrollera även varor som deklarerar under andra koder eftersom det annars finns en risk för att importörer medvetet deklarerar leksaker under andra koder. Det finns också en risk att importörer väljer att ange produktpass endast för en sorts leksak i en sändning som innehåller flera olika sorters leksaker.

Kemikalieinspektionen är oroliga för att ett automatiserat kontrollsystem skulle leda till ett stort antal träffar (särskilt i början) vilket i sin tur skulle kunna leda till många ärenden som behöver hanteras av Tullverket och marknadskontrollmyndigheterna och skulle vara mycket resurskrävande. Det finns också en risk att det leder till färre resurser för att kontrollera leksaker utifrån ett riskbaserat arbetssätt som Tullverket idag arbetar med, i samverkan med marknadskontrollmyndigheterna. Att en produkt saknar produktpass kan vara ett sätt att identifiera leksaker som inte uppfyller tillämpliga krav och därmed inte får släppas ut på marknaden. Den omständighet att ett produktpass upprättats är dock ingen garanti för att leksaken i övrigt uppfyller kraven.

Kemikalieinspektionen anser att det är viktigt att tull- och marknadskontrollmyndigheterna ges resurser att fortsätta göra riskbaserade fysiska kontroller av importerade leksaker, även i de fall leksaker klarar kontrollen av produktpasset.

EU-kommissionen får ändra krav på innehåll i produktpass, artikel 46.1

Artikeln innehåller ett bemyndigande för EU-kommissionen att anta delegerade akter avseende den information som ska anges i produktpass, för att anpassa det till teknisk och vetenskaplig utveckling samt nivån av digital beredskap. Kemikalieinspektionen anser att bemyndigandet ska begränsas till att EU-kommissionen endast *får lägga till* ytterligare information som ska finnas i produktpasset. Bemyndigandet bör inte möjliggöra att viktig information om leksaker, så som varningar eller användarinstruktioner, får tillhandahållas endast digitalt. Myndigheten har svårt att se hur beaktande av digitala färdigheter relaterar till den information som ska finnas i

produktpasset. Snarare bör informationen i produktpasset relatera till vilken information som behövs för att säkerställa att leksaker används på ett säkert sätt, inbegripet möjliggörande av produktval, samt en effektiv marknadskontroll.

Marknadskontroll

Tillämpliga förfaranden för bedömning av överensstämmelse, Artikel 22

Enligt denna artikel ska tillverkare använda de förfaranden som nämns i punkt 2 och 3 för att bedöma överensstämmelse. I punkt 2 anges att tillverkare kan använda harmoniserade standarder för att visa att leksaker uppfyller säkerhetskraven. I punkt 3 anges att i de fall då sådana standarder saknas eller inte är relevanta ska EG-typkontroll användas. Bestämmelsen är konstruerad på samma sätt i nuvarande direktiv om leksakers säkerhet.

Det finns i dagsläget inte harmoniserade standarder som täcker in alla kemiska krav i nuvarande direktiv. Till exempel saknas standard för de krav i direktivet som reglerar innehåll av doftämnen och CMR-ämnen. Med förslaget utökas antalet ämnen som täcks av förbud baserat på faroklasser och det kommer sannolikt inte vara möjligt att ta fram harmoniserade standarder som täcker alla dessa ämnen. EG-typkontroll är en provning som ett testorgan gör för en specifik produkt och en specifik risk som inte täcks in av standarder. De ämnen som täcks in av förbudet baserat på faroklasser är väldigt många och det skulle krävas mycket resurser att ta fram testmetoder för dessa. Att göra EG-typkontroll för sådana ämnen är därför inte heller ett realistiskt tillvägagångssätt.

För att visa att en leksak uppfyller kraven i förslaget ska tillverkaren utföra en säkerhetsbedömning enligt artikel 21 i förslaget. Detta krav gäller redan nu enligt leksaksdirektivet. I vägledning till direktivet förtydligas att det endast är om risker identifierats i säkerhetsbedömningen som tester behöver göras. När tester görs ska de utföras enligt harmoniserade standarder eller EG-typkontroll. I förslaget regleras detta i artikel 22. Kemikalieinspektionen anser att bestämmelsen bör förtydligas i enlighet med vägledningen så att det framgår att testningar enligt harmoniserade standarder och EG-typkontroll endast behöver utföras om risker har identifierats i säkerhetsbedömningen. När det kommer till risker förknippade med kemikalier är dock harmoniserade standarder och EG-typgodkännande sällan utformade för att

säkerställa överensstämmelse med kraven. Kemikalieinspektionen anser att detta behöver beaktas i förslaget och att det kan finnas behov av att möjliggöra för andra sätt som visar att riskerna är omhändertagna.

Procedur för att hantera leksaker som utgör en risk på nationell nivå,

Artikel 41.1

I bestämmelsen beskrivs hur marknadskontrollmyndigheter ska agera när de hanterar leksaker som utgör en risk. Där framgår att marknadskontrollmyndigheten ska göra en utvärdering av om leksaken uppfyller alla krav i förordningen. Kemikalieinspektionen anser att en marknadskontrollmyndighet inte ska behöva göra en bedömning av alla krav utan bör fokusera på de krav som är relevanta för den risk som har identifierats, i likhet med hur motsvarande krav formulerats i förslaget till förordning om tvätt och rengöringsmedel⁸.

Biocider i leksaker

Kemikalieinspektionen anser att det är en brist att krav på biocider i leksaker inte finns med i EU-kommissionens förslag till förordning om leksakers säkerhet. Barn exponeras idag för leksaker som har behandlats med eller innehåller biocidprodukter, såsom konserveringsmedel eller antimikrobiella ämnen. De särskilda risker som biocider utgör för barn genom användning i leksaker är inte något som specifikt beaktas i utvärderingen av ämnen och produkter inom ramen för EU:s biocidförordning. Det är därför angeläget att riskerna med biocider i leksaker regleras. Kemikalieinspektionen noterar vidare att frågan om biocider regleras olika i olika lagstiftningar, där exempelvis EU:s kosmetikaförordning innehåller uttryckliga bestämmelser om vilka konserveringsmedel som får ingå i kosmetika.

Övrigt

Bemyndigande att ändra förordningens tillämpningsområde, artikel 2.3

I förslaget till förordning bemyndigas EU-kommissionen att anta följdlagstiftning för att avgöra om en specifik produkt eller produktkategori ska anses falla inom förordningens tillämpningsområde.

Kemikalieinspektionen anser att detta är en sådan grundläggande del av en rättsakt att det inte är lämpligt att låta EU-kommissionen besluta i sådana frågor. Det bör i stället lämnas till marknadskontroll och rättspraxis att avgöra. För det fall där bemyndigandet kvarstår anser

Kemikalieinspektionen att det är nödvändigt att införa ramar och kriterier för

⁸ [COM\(2023\)217 - Proposal for a regulation on detergents and surfactants \(europa.eu\)](https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/217)

bemyndigandet i fråga, exempelvis att det i ett enskilt fall uppstått stora svårigheter i tillämpningen av reglerna och att det finns tungt vägande skäl för att tydliggöra läget.

Nödvändiga säkerhetskrav, artikel 5

Begreppet ”nödvändiga säkerhetskrav” används genomgående i förordningen. Av artikel 5, som avser ”produktkrav” framgår att leksaker ska uppfylla de ”nödvändiga säkerhetskraven”, vilka *inkluderar* säkerhetskrav som listas i artikel 5.2 (s.k. generella säkerhetskrav) samt säkerhetskraven i bilaga II (s.k. särskilda säkerhetskrav).

Kemikalieinspektionen kan konstatera att det saknas en tydlig definition av begreppet, och i förslaget till förordning används det självständigt utan artikelhänvisning. Mot bakgrund av att de nödvändiga säkerhetskraven är grundläggande för att säkerställa leksakers säkerhet anser Kemikalieinspektionen att begreppet och dess användning bör förtydligas samt användas konsekvent.

Varningar, artikel 6.2, andra stycket

Som huvudregel ska leksaker i vissa fall bära varningar. Om varningarna påverkar (*eng.* ”conflict with”) den avsedda användningen med leksaken krävs dock ingen varningsmärkning. Mot bakgrund av syftet med varningsmärkningen ifrågasätter Kemikalieinspektionen undantaget, särskilt som det enligt artikel 6.3 är möjligt att märka leksaken på olika sätt, till exempel på leksaken, på en etikett eller på förpackningen.

Distributörers ansvar, Artikel 10.1

I förslaget står det att när distributörer släpper ut leksaker på marknaden ska de ”iaktta vederbörlig omsorg” med avseende på kraven i den föreslagna förordningen. Det är otydligt vad det innebär och pekar inte tydligt ut att distributörerna har skyldigheter med avseende på leksaker som de släpper ut på marknaden. Vidare är kravet svårt för marknadskontrollmyndigheter att kontrollera, vilket riskerar att leda till att leksakers säkerhet inte kan säkerställas på ett effektivt och ändamålsenligt sätt.

Skyldigheter för EU-kommissionen, artikel 46.9

Bestämmelsen innebär att EU-kommissionen löpande ska utvärdera förekomsten av särskilt farliga ämnen och blandningar i leksaker. Kemikalieinspektionen kan konstatera att det inte utgör ett bemyndigande och därför bör flyttas till en separat artikel.

Konfidentialitet, artikel 51

Bestämmelsen reglerar sekretess för information och data som är relaterad till förordningen. Kemikalieinspektionen bedömer att bestämmelsen svårigen kan efterlevas med hänsyn till svenska offentlighets- och sekretessregler, exempelvis avseende presumtion för offentlighet, vilken typ av uppgifter som omfattas av sekretess samt sekretessbrytande regler.

Produkter som inte omfattas av förordningen, bilaga I

Utifrån nu gällande bestämmelser i direktivet för leksakers säkerhet har en bilaga sammanställts som listar dels produkter som utgör leksaker men som ska undantas dess tillämpningsområde, dels produkter som inte ska anses utgöra leksaker inom ramen för förordningen. Kemikalieinspektionen bedömer att bilagan kan bidra till harmonisering mellan medlemsstater och förutsebarhet för företag när det gäller att tydliggöra vilka produkter som omfattas av kraven. Däremot kan det finnas behov av att se över posterna för att säkerställa att produkter som verkligen utgör gränsdragningsfall listas i bilagan, samt utvärdera under vilken del av bilagan som respektive produkter ska listas. Exempelvis är det oklart hur ett pussel inte ska anses vara en leksak endast på grund av att det har fler än 500 bitar (punkt 8 i del II i bilagan), däremot skulle det kunna anses vara en leksak som inte bör falla under förordningens tillämpningsområde.

E-handel

Det finns flera problem med att produkter som inte uppfyller den europeiska kemikalielagstiftningen via e-handel når den svenska marknaden. Särskilt privatimport via e-handel från länder utanför EU och EES innebär att produkter som innehåller okända eller förbjudna kemikalier kan komma i omlopp i EU eftersom det då inte finns något företag med kunskap om reglerna som ansvarar för importen. Förutom att risken för skador på hälsa och miljö ökar, påverkas även EU-företagens konkurrenskraft eftersom de konkurrerar på olika villkor på den inre marknaden.

Kemikalieinspektionens erfarenhet från arbetet med marknadskontroll av leksaker som säljs via e-handel visar att andelen leksaker som inte uppfyller de europeiska kemikalierglerna är mycket högre vid handel med leverantörer utanför EU och EES. Detta gäller särskilt leksaker som säljs av säljare utanför EU direkt till konsumenter via marknadsplatser. Brister påträffas dock även vid kontroller av e-handlare och marknadsplatser inom EU. Eftersom svenska konsumenter procentuellt handlar mer via e-handel än konsumenter i många andra EU-länder, är detta en viktig fråga att hantera för att uppnå en ökad kemikaliesäkerhet i Sverige.

Kemikalieinspektionen anser att det är viktigt att förslaget, tillsammans med horisontell lagstiftning som reglerar e-handel, ser till att kraven på leksakers säkerhet omfattar alla leksaker som når konsumenter inom EU, oavsett försäljningskanal eller om de förts in från annat EU land eller importerats till EU.

I detta ärende har generaldirektören Per Ängquist beslutat. Johanna Löfbom har varit föredragande. I den slutliga handläggningen har också Kristina Attoff, juristen Elsa Rosen, Frida Ramström, Ulrika Dahl, Urban Boije af Gennäs deltagit.

Per Ängquist

Johanna Löfbom